Populair Wetenschappelijk Nederland

Adriaan Florisz. van Utrecht,

de eenigste Nederlandsche Paus

IPENBUUR & VAN SELDAM — AMSTERDAM

Prijs f 0.50

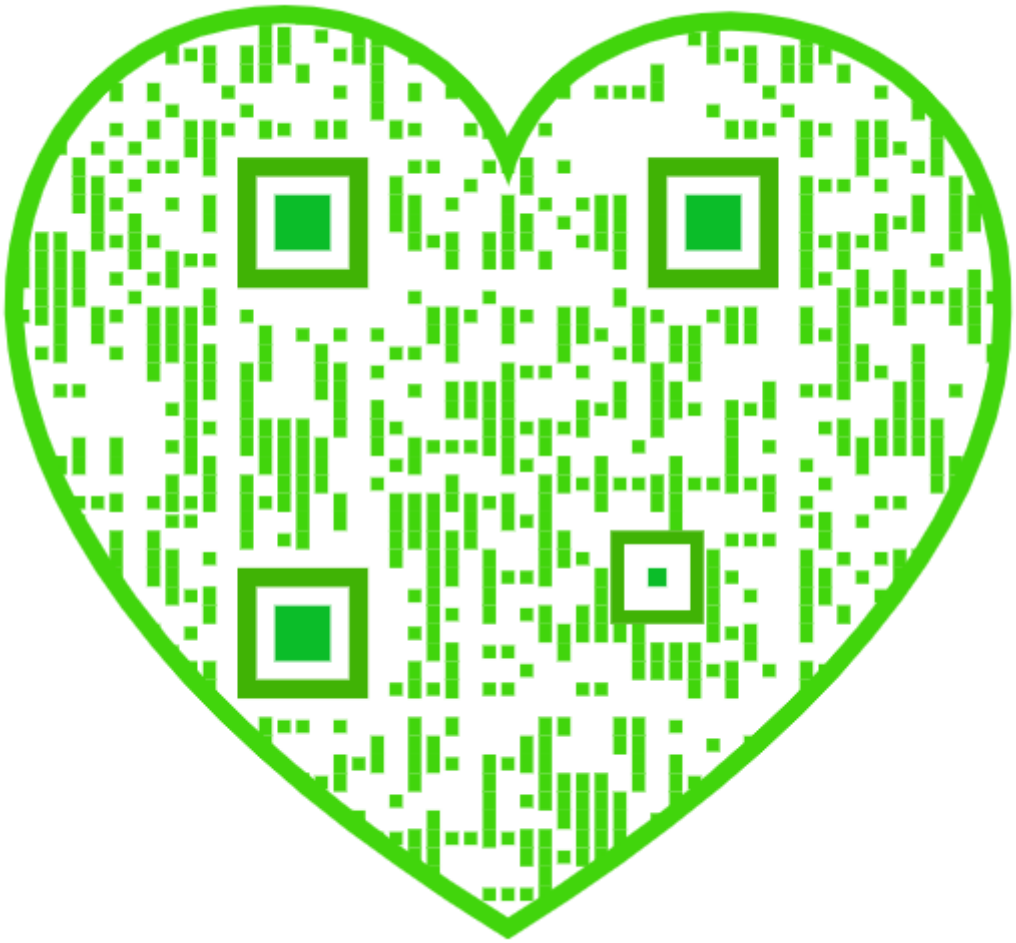

POPULAIR WETENSCHAPPELIJK NEDERLAND

UITGAVE VAN

IPENBUUR & VAN SELDAM — AMSTERDAM

REDACTIE:

Hendr. C. Diferee, J. D. C. van Dokkum, Mr. Ph. Falkenburg, Dr. H. J. Toxopeus, Prof. Dr. J. te Winkel, Gen. W. E. A. Wüppermann.

MEDEWERKERS:

Kol. Jhr. G. A. A. Alting von Geusau, Dr. A. Beekman, Dr. G. A. v. d. Berg v. Eysinga, Dr. M. G. de Boer, Dr. C. E. Daniëls, J. W. Enschedé, Mej. Dr. C. C. v. d. Graft, J. Hagers, A. Hassoldt, Prof. Mr. J. E. Heeres, J. M. Hillesum, J. W. Hoefman, Dr. J. Hoeksema, C. H. Horstmeijer, Wouter Hutschenruyter, J. Ph. v. d. Kellen, Mr. R. E. Kielstra, J. Klootsema. Prof. Dr. L. Knappert, A. v. d. Kop, Dr. C. te Lintum, Mej. Joh. W. A, Naber, M. van Notten, L. Nooter, C. H. Peters, Pol de Mont, J. W. Rasch. J. H. Rössing, E. A. von Saher, Ds. J. C. van Slee, D. Smit, Mej. Dr. B. v. d. Stempel, Ds. J. Jac. Thomson, Tj. Tjalkens, Mr. A. A. v. d. Veen, Frans Vermeulen, Prof. Dr. W. Vogelsang, A. W. Weissman, Mr. Dr. S. Zadoks, D. A. Zoethout.

Tot nu toe verschenen:

1. **Quatre-Bras en Waterloo,** door Generaal Wüpperman.
2. **Nederland's Opkomst als Handelsnatie,** door Hendr. C. Diferee.
3. **Erasmus,** door Dr. H. J. Toxopeus.
4. **Nederlandsche Muziek in de 19e eeuw,** door J. D. C. v. Dokkum.
5. **Slöjd als opvoedingsmiddel,** door Tj. Tjalkens.
6. **De beteekenis van het jaar 1813,** door Hendr. C. Diferee.
7. **Een Dominé-Operateur in de 17e eeuw,** door Dr. C. E. Daniëls.
8. **Onze weermacht te land,** door Jhr. G. A. A. Alting van Geusau.
9. **Oudste Nederlandsche nederzettingen in Noord-Amerika,** door J. W. Hoefman.
10. **Maria de Medicis in de Nederlanden,** door Dr. A. Beekman.
12. **De Nederlandsche Handel-Maatschappij,** door Dr. C. ter Lintum.
13. **Adriaan IV, de eenige Nederlandsche Paus,** door C. van Slee.
15. **Nieuwe dichtkunst,** door Dr. J. Jac. Thomson.

Eerlang zullen verschijnen:

11. **De Courant,** door D. A. Zoethout.
14. **Spinoza,** door Dr. W. Meijer.
16. **De tiendaagsche veldtocht,** door Generaal Wüpperman.

Vele andere deeltjes zijn in bewerking.

Elk deeltje is afzonderlijk verkrijgbaar tegen den prijs van 50 cts. De deeltjes verschijnen zoo snel mogelijk na elkaar en zijn bij elken boekhandelaar verkrijgbaar.

Populair Wetenschappelijk Nederland

Nº 13

Adriaan Florisz. van Utrecht, de eenigste Nederlandsche Paus

door

J. C. VAN SLEE

AMSTERDAM — IPENBUUR & VAN SELDAM

ADRIAAN FLORISZ. VAN UTRECHT, DE EENIGSTE NEDERLANDSCHE PAUS.

Het is ons vaderland slechts eenmaal te beurt gevallen, dat een zijner zonen den pauselijken zetel te Rome beklom. Niet langer dan een twintigtal maanden heeft hij die hooge waardigheid bekleed en zij heeft hem meer verdriet dan vreugde opgeleverd. De toestanden in de Kerk en daarbuiten waren in geenen deele gunstig, om hem naar den wensch zijns harten, een Vader der Christenheid te doen zijn. Met overgroote moeilijkheden van allerlei aard heeft hij te worstelen gehad. Heimelijken tegenstand vond hij bijna aanhoudend bij hen, die geroepen waren hem in zijn nobel streven ter zijde te staan en te steunen. Trouwe en onzelfzuchtige vrienden heeft hij maar weinige gevonden. Het doel, waaraan hij zich met heel zijn hart wijdde, heeft hij niet mogen bereiken. Maar niettemin mag hij, schoon door velen miskend en zelfs gehaat, met eere worden genoemd onder degenen, die eenmaal aan het hoofd der Roomsch-Katholieke kerk hebben gestaan.

Die man was Paus Adriaan VI. Zijn beeld, dat in de volgende bladzijden geteekend zal worden, verdient nog, na bijna vier eeuwen, onze oprechte belangstelling als van een man, die een eervolle plaats inneemt onder de zonen van ons voorgeslacht.

Op de Oudegracht bij de Weesbrug te Utrecht bevindt zich nog een woning, het Brandaanhuis genaamd, waarin thans de St. Andreasstichting is gevestigd, en waarvan een gedeelte, in de Brandsteeg uitkomende, reeds in de 18de eeuw tot de zoogenaamde «Pausen-kamer» werd ingericht. Een viertal schilderstukken, tafereelen voorstellende uit het leven van den man, die hier het levenslicht zag, houden de herinnering levendig aan Adriaan van Utrecht, den eenigsten Nederlandschen paus. Het was hier, dat den 2den Maart 1459 in het gezin van Floris Boeydyns of Bouwens, d.i. Boudewyns, en zijn vrouw Geertruid een knaapje werd geboren, dat bij zijn doop den naam van Adriaan ontving. Het waren wel geen behoeftige, maar toch eenvoudige burgermenschen; volgens sommigen zelfs verwant aan het meer aanzienlijke geslacht der Dedels. Hij, werkman aan een scheepstimmerwerf, zij, een kloeke en degelijke vrouw, beide menschen van een eerzamen en godvruchtigen levenswandel, die hun drietal kinderen, Klaas, Jan en Adriaan in alle eer en deugd opvoedden en vroegtijdig liefde

inprentten voor godsdienst en kerk. Vooral de moeder, — zij was reeds in 1469 weduwe, — wijdde zich met al den ernst en de volheid harer liefde aan de vorming harer kinderen en boezemde door woord en voorbeeld den jongen Adriaan vroegtijdig afkeer in van al wat onwaar, oneerlijk en onrein was. Met een vlug verstand en groote leergierigheid toegerust, zonder daarom nog, zooals wel eens beweerd is, een wonderkind te zijn dat reeds op vijfjarigen leeftijd een geleerde in duodecimo kon heeten, werd hij niet op een ambacht besteld maar naar een dier scholen gezonden, die destijds aan verschillende Utrechtsche kerken verbonden waren. Maar spoedig had hij verder onderricht noodig. Onzeker is het of hij dat gevonden heeft bij de Hieronymianen te Delft, maar niet, dat hij — hoewel ook de Fraterschool te Zwolle wordt genoemd, — misschien nog bij het leven van zijn vader, naar de Kapittelschool te Deventer werd gezonden, waarvan destijds reeds een goede naam uitging, al was zij nog niet zoo beroemd als in de dagen, waarin de voortreffelijke humanist en paedagoog Alexander Hegius aan haar hoofd stond en meer dan 2000 leerlingen onder hem hunne wetenschappelijke opleiding genoten. Hij legde er zich met grooten ijver toe op de beginselen der Grammatica, Rhetorica en Dialectica, het zoogenaamde Trivium, zoodat hij in korten tijd verre boven zijn medeleerlingen uitblonk en er den cursus op eervolle wijze ten einde bracht. Maar beter nog dan deze kennis, had hij aan de Broeders van het Gemeene Leven, die daar onderwijs gaven, die vrome en ernstige levensopvatting, dien afkeer van al wat onheilig was en die voorliefde voor de studie van den Bijbel en de Kerkvaders te danken, die hij in zijn verder leven steeds aan den dag heeft gelegd.

Op zeventienjarigen leeftijd toog hij naar de hoogeschool te Leuven en werd er den 1sten Juni 1476 onder de studeerende jongelingschap opgenomen. Hij had toch een plaats gekregen in het Porcenser- of Varkens-College, een van die inrichtingen waar onbemiddelde jongelingen van onbesproken gedrag en goeden aanleg een kosteloos tehuis vonden. En kwalijk kon dit gunstbewijs aan iemand worden verleend, die het meer verdiende dan hij. De hoogeschool van Leuven heeft in de dertig jaren, die hij aan haar verbonden is geweest, een leerling en straks een docent en hoogleeraar in hem gehad, op wien zij met het volste recht trotsch mocht zijn.

Voortbouwend op den grondslag van het te Deventer genoten onderwijs, legde hij zich te Leuven aanstonds met zoo grooten ijver toe op de philosophische en aanverwante vakken, dat hem na eenigen tijd het onderwijs daarin in het Falconscollege werd opgedragen. En hij deed dit op zulk een verdienstelijke wijze, dat de Venetiaansche gezant Hermolaus Barbarus, zelf een hoogstontwikkeld man, bij een bezoek aan de Universiteit te Leuven, een en al bewondering was over de uitgebreide kennis, waarmede hij vooral de Dialectica, Physica en Ethica behandelde. Na eenigen tijd echter liet hij zich in het College van den H. Geest opnemen, om er zich gedurende een tiental jaren de theologische wetenschap grondig eigen te maken. Zij droeg in die dagen, en vooral te Leuven, de bakermat der orthodoxie, een sterk scholastiek karakter en putte zich in het opwerpen en behandelen van allerlei spitsvondige kwesties gaarne uit. Volgens vertrouwbare getuigen, liet Adriaan Florisz. zich daar echter weinig mede in en toonde meer belangstelling in datgene, wat aan een vroom en gelukkig leven bevorderlijk kon zijn. Kerkvaders als Ambrosius, Au-

PAUS ADRIAAN VI
reproductie eener gravure naar de schilderij van J. Schoorel

gustinus, Cyprianus en Hieronymus, die op de vorming en ontwikkeling van het dogma zulk een grooten invloed hebben gehad, waren zijn lievelingsauteurs, terwijl Thomas van Aquino, Duns Scotus en Bonaventura zijn leermeesters waren in de stelselmatige godgeleerdheid. Door onverdroten studie-arbeid verwierf hij van jaar tot jaar grooter naam als geleerde en voortreffelijk docent en werd in 1490 eerst tot Licentiaat, en den 21sten Juni 1491 tot Doctor in de godgeleerdheid bevorderd. Reeds een paar jaren vroeger had hij ook een plaats als hoogleeraar in de Philosophie gekregen aan het Porcenser-College, maar in 1493 trad hij als hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Leuvensche hoogeschool op. In die hoedanigheid verwierf hij zich grooten lof door zijn theologische voorlezingen. Mannen als Hesius, Pighius, Tapper en andere dankten aan hem grootendeels hunne vorming, en niet alleen in de school, maar ook in de kerk werd zijn invloed veelbeteekenend. Aan zijn hoogleeraarsplaats toch was een kannunikaat aan de St. Pieterskerk te Leuven verbonden, waardoor niet alleen zijn stoffelijke positie aanmerkelijk verbeterde, maar hij tevens, nadat hij in 1497 door de kanunniken met eenparige stemmen tot Deken van St. Pieter was verkozen, met de zielszorg over de leden van het kapittel werd belast. Op zijn beurt als hoogleeraar optredende als kanselier der Universiteit, kreeg hij ook toezicht op het onderwijs, zeggenschap in het aanstellen en verwisselen der hoogleeraren, beslissing in alle ingewikkelde zaken van kerkelijk recht, en berustte bij hem het toekennen van verschillende privileges. Tot tweemaal toe, bekleedde hij in die hoedanigheid het rectoraat der Universiteit.

In verloop van tijd groeide zijn inkomen telkens aan door onderscheidene prebenden, die hem ten deel vielen. Reeds vóór 1496 treffen wij hem aan als pastoor te Goederede, waar hij «een wijle tijds residcerde en predicte», als de hoogeschool haar vacantietijd had, en zich door een kapelaan liet vervangen, als zijn tegenwoordigheid te Leuven werd vereischt. Om alle aanleiding tot afpersing te voorkomen en zijne gemeentenaren door het verkoopen der Sacramenten niet onnoodig te bezwaren, legde hij zijn plaatsvervanger een goede jaarwedde toe. Had hij zich te Goedereede aanvankelijk wel eens te beklagen over zekere minachting ten aanzien van de kerkelijke ceremoniën en gemis aan verschuldigden eerbied, door trouwe zielzorg en wegneming van oude misbruiken won hij er spoedig de harten. Van hunne toegenegenheid gaven zijne parochianen, ook toen hij hen reeds lang had verlaten, nog meermalen blijk door verschillende geschenken, en legden later bij zijn verheffing tot Paus groote vreugde aan den dag. Nog bewaart men, als herinnering aan den geliefden priester, in de Roomsch-Katholieke kerk te Oude Tonge enkele kleedingstukken, die hij te Goederede zou hebben gedragen.

Ook andere prebenden vielen hem ten deel. Op aanbeveling van Philips den Schoone werd hij in 1504 door het Domkapittel te Utrecht met een plaats als kanunnik begiftigd en in 1511 werd hem aldaar het ambt van schatbewaarder der Maria-kerk opgedragen. Twee jaar later koos het kapittel der O. L. Vrouwe-kerk te Antwerpen hem tot Deken, van welke waardigheid hij echter eerst bezit kon nemen na een langdurig proces, dat het kapittel tegen Jacobus de Bannisiis, den Secretaris van Keizer Maximiliaan, die door Paus Leo X als Deken was aangewezen, had te voeren.

Verscheidene invloedrijke en winstgevende ambten vereenigden zich

alzoo in verloop van tijd op zijn persoon, zooals in de kerk der Middeleeuwen veelvuldig plaats greep, al keurden velen zulk een opeenstapeling van beneficia op éénzelfden dignitaris ten zeerste af. Adriaan had dat in vroegere geschriften zelf ook gedaan en betoogd dat een geestelijke zich met een enkele prebende tevreden moest stellen, om in zijn onderhoud te voorzien. Geen wonder daarom dat zij, die zijn toenemende macht en aanzien met afgunstige oogen gadesloegen, hem, en niet geheel ten onrechte, verweten, dat hij zich zelf niet gelijk was gebleven. Allicht mag deze inconsequentie haar verklaring vinden in het algemeen menschelijk verschijnsel, dat onder den invloed van voorspoed en geluk, die iemands deel worden, ook zijn meeningen en inzichten zich plegen te wijzigen. Men houde evenwel als verontschuldiging in het oog, dat hij van deze winstgevende beneficia wel het allerminst voor zich zelven partij heeft getrokken, maar ze gebruikt heeft in het belang van godsdienst en kerk, die hem boven alles lief waren. Hij richtte toch tijdens zijn professoraat te Leuven een woning in voor een College van godgeleerden, dat aldaar nog onder den naam van het Pausen-College bekend is, en gaf ook op andere wijze blijk van groote milddadigheid.

Toch waren het nog meer zijn uitgebreide kundigheden, zijn rechtschapen karakter, zijn onberispelijke levenswijze en zijn nauwgezette vroomheid, die hem allerwege de grootste achting en eerbied deden verwerven. Een zijner levensbeschrijvers verzekert, «dat hij even rein en zuiver deze wereld verlaten heeft, als hij er was ingekomen». Van lieverlede werd hij daardoor de vraagbaak van theologen en rechtsgeleerden, van priesters, monniken en leeken, wiens raad en beslissing in allerlei ingewikkelde zaken werden gevraagd. Maar tevens keerde hij zich met a. de kracht eener heilige verontwaardiging tegen de ergerlijke leefwijze van vele geestelijken in zijne omgeving, die aan drank en spel of ontucht waren verslaafd, en trachtte door velerlei strenge maatregelen den boozen geest te bezweren en uit te bannen, die de kerk verontreinigde en bedierf. Het geschiedde nochtans niet zonder op hardnekkig verzet te stuiten en bitteren haat te verwekken, zoodat zelfs zijn leven eenmaal groot gevaar liep. De concubine toch van een kanunnik, bij wien hij ter maaltijd was genoodigd, had heimelijk een snelwerkend vergift in de soep, die hem werd toegediend, geworpen, tengevolge waarvan hij ernstig krank werd. Aan de zorgen van zijn bekwamen geneesheer Joannes Spierinx dankte hij het echter dat hij, schoon eerst na geruimen tijd, gelukkig herstelde.

Een nog hooger en gewichtiger werkkring werd hem weldra opgedragen.

Filips van Oostenrijk, de tweede graaf van dien naam die over de Nederlandsche gewesten regeerde, en tevens Koning van Spanje, was in 1506 te Burgos gestorven. Hij liet in Johanna van Arragon een krankzinnige weduwe na, die ten eenenmale ongeschikt was om voor de opvoeding van haar bijna zevenjarigen zoon Karel te zorgen, in wiens handen eenmaal de schepter over half Europa zou berusten. De grootvader van den jeugdigen prins, Keizer Maximiliaan, had dientengevolge die gewichtige taak op zich genomen en, doordrongen van de groote verantwoordelijkheid, die daardoor op hem rustte, naar de meest uitnemende leidslieden omgezien, aan wie hij de opvoeding van zijn kleinzoon veilig kon toevertrouwen. Zijn oog viel op Adriaan Florisz., den Leuvenschen hoogleeraar, omtrent wiens vroomheid, rechtschapen

karakter en uitgebreide kennis het gerucht tot hem was doorgedrongen, en aan hem werd de leiding van zijn kleinzoon opgedragen. Reeds in 1507 ving deze zijn taak als leermeester aan. Hij kwam daardoor vanzelf dagelijks in aanraking met de hofkringen en van dien tijd af begon feitelijk reeds zijn staatkundige loopbaan. In het keizerlijk slot te Leuven, waar zijn vorstelijke leerling tot 1512 meestal verblijf hield, trachtte hij dezen geleidelijk aan kennis en wetenschap bij te brengen, wat een toekomstig vorst allerminst kon ontberen, maar zocht hij ook vooral op diens gemoedsleven een heilzamen invloed uit te oefenen. En in dit laatste is hij zeker geslaagd. Alles wat er goeds en edels in hem zelven was, goot hij, als een zorgend vader, in het ontvankelijk gemoed van den knaap over, en menigmaal heeft deze zich later met dankbaarheid de voortreffelijke lessen herinnerd, die hij in zijn jeugd van zijn edelen leermeester had ontvangen. Toen hij later op den Rijksdag te Worms een der aanwezigen in hevige vloeken aan zijn verontwaardiging hoorde lucht geven, zei hij tot een der rijksgrooten: «Wat zou onze leermeester van ons gezegd hebben, als hij zulk een taal eens van onze lippen had gehoord?»

Maar voor de verstandelijke ontwikkeling van den jongen vorst was zijn onderwijs te scholastiek, te stelselmatig en te dor, om er den knaap behagen in te doen scheppen. Godgeleerde, als hij vóór alles was, voelde hij te weinig voor de eischen der kunst en der schoone letteren, waarmee de Renaissance bij alle jonge harten aanklopte, om met het nuttige ook het aangename te paren. En de jeugdige prins voelde zich heel wat meer aangetrokken tot de ridderlijke krijgsbedrijven en militaire oefeningen, waarvoor Willem van Croy, heer van Chièvres, een in hoogen gunst staande hoveling, hem geestdrift wist in te boezemen, dan tot de literarische studiën.

Niettemin werd Adriaan Florisz. aan het Hof hoogelijk gewaardeerd. Door zijn gedurige aanraking met zoovelen, in wier handen de leiding van het staatsbestuur berustte, werd hij onwillekeurig ook met de geheimen der staatkunde meer bekend en vertrouwd. En nadat de Landvoogdes Margaretha hem tot Rekwestmeester had benoemd en in 1515 een plaats in haren Raad had gegeven, kreeg hij gestadig grooter aandeel aan en invloed op de staatszaken,

Die steeds wassende invloed van den geleerden Professor was echter een doorn in het oog van den Heer van Chièvres en andere eerzuchtige hovelingen. Zij konden dien strengen geestelijke kwalijk uitstaan en zochten daarom naar een gelegenheid om hem van het Hof te verwijderen en vonden die spoedig. Koning Ferdinand van Arragon, Karel's grootvader van moederszijde, na den dood van Filips den Schoone Regent van Castilië, had niet lang meer te leven. Bij een voorloopig ontworpen testament had hij Karel's jongeren broeder Ferdinand, die aan zijn hof opgevoed en geheel Spanjaard was geworden, tot zijn opvolger op den Spaanschen troon aangewezen, zoodat Karel's erfrechten daarop groot gevaar liepen. De zending van een kundig en vertrouwd persoon als ambassadeur was dus alleszins noodig om den grijzen vorst nog van zijn voornemen terug te brengen. En Chièvres en zijn vrienden gaven daarom aan Karel te kennen, dat deze moeilijke en delicate zending aan niemand beter kon worden opgedragen dan aan Adriaan Florisz. De jonge vorst gaf aan dien raad gehoor en de jaloersche hovelingen bereikten alzoo hun doel en zagen, door deze eervolle, diplomatieke opdracht, den gevreesden hoogleeraar tot hunne heimelijke vreugde naar Spanje vertrekken.

Hoewel met zeker wantrouwen door Koning Ferdinand ontvangen, gelukte het hem nochtans ten slotte, ook door den steun van Kardinaal Ximenes, in zijne zending te slagen en het reeds opgestelde testament ten gunste van Karel veranderd te krijgen. Het was daartoe ook hoog tijd. want reeds den 23sten Januari 1516 overleed de grijze vorst en Adriaan Florisz. daartoe door Karel, en Kardinaal Ximenes door den overleden Koning gemachtigd, traden nu gezamentlijk als Regenten op, totdat de nieuwe Koning in Spanje zou zijn aangekomen.

PAUS LEO X
naar eene gravure

In dat hem vreemde land heeft Adriaan Florisz. zich nooit recht op zijn plaats kunnen voelen, al zag hij er zich ook achtereenvolgens in 1516 tot bisschop van Tortosa en Inkwisiteur van Arragon en Navarre verheven, een jaar later zelfs tot Kardinaal van Tortosa benoemd en kort daarop tot Generaal-Inkwisiteur van Castilië en Leon aangesteld. Na den dood van Ximenes, in November 1517, voerde hij er zelfs alleen de teugels van het bewind, tot op de komst van den Koning. En toen deze zich den 20sten Mei 1520 weer naar de Nederlanden en Duitschland inscheepte om er als Keizer te worden gekroond, bleef hij als diens Stadhouder in de Spaansche monarchie achter. Maar deze hooge eerambten in kerk en staat, die hij noch gezocht, noch begeerd had, hebben hem met zijn verblijf in Spanje niet kunnen verzoenen. Hij heeft er dan ook nooit aan gedacht levenslang in dat land te blijven. In 1517 gaf hij reeds aan een vriend de hoop te kennen, dat hij na 's Konings aankomst, uit «deze gevangenis» verlost zou worden, want hij paste niet bij de Spanjaarden met hun volkstrots, noch bij de eigenaardige toestanden, die hij daar had aangetroffen.

Schertsend schreef hij aan een ander: «zelfs als ik Paus ware, zou ik in Utrecht verblijf willen houden». Deken en kapittel van St. Pieter aldaar hadden hem toch den 25sten April 1517 «een huijsinge, hofstede en erven verlijd en verleend, om die te bewonen, te gebruicken ende te besetten, syn leven lanck, ende nymant anders daarinne te setten offte voert te verhueren ofte om nyet laten bewonen, dan alleen een van onser kercken medebroederen, die ons gename wesen sall», met de bepaling daarbij «dat hij die moest onderhou-

den in raeck ende daeck en jaerlix betalen 18 gouden Rynsgulden en 9 stuvers Hollands geld.» Maar het is geheel anders uitgekomen, dan hij gedacht had. Hij heeft zijn geliefde vaderstad nooit terug gezien en de nog aldaar bestaande Paushuizen aan de Nieuwe Gracht nooit bewoond.

Het verblijf in Spanje is voor hem een bron van veel kwelling geweest. Aanhoudend zag hij zich voor allerlei moeilijkheden geplaatst, waartegen hij niet was opgewassen. Allerminst een geboren staatsman, werd hij spoedig door zijn mederegent, Kardinaal Ximenes, vrijwel op zijde gedrongen. Na diens dood oefenden de heer van Chièvres en de vele vreemdelingen, die in 's Konings gevolg waren medegekomen, door hun schraapzucht een hoogst ongunstigen invloed op de stemming, zoowel van de Spaansche grooten, als van het volk uit. Adriaan zag zeer goed in, dat 's Konings gezag daaronder moest lijden en zich allerlei brandstoffen opstapelden, die ieder oogenblik konden ontvlammen. Reeds was de jeugdige en overmoedige vorst in de laatste dagen van zijn verblijf in Spanje op verzet gestuit, doordien de Cortes hem de hoog noodige gelden niet wilden toestaan, tenzij de gehate vreemdelingen uit hunne ambten werden ontslagen. En toen Karel, zonder aan dat verlangen voldaan te hebben, was vertrokken, brak de opstand los. Als stadhouder trachtte Adriaan eerst door geweld, daarna door te groote toegevendheid het oproer te bedwingen, maar te vergeefs. Veiligheidshalve moest hij zelfs des nachts Valladolid heimelijk ontvluchten. En eerst na veel moeite wist de koninklijke partij het leger der opstandelingen bij Villalar geheel te verslaan en aan de revolutie een einde te maken. Van huis uit niet voor den staatsdienst gevormd, maar meer door de omstandigheden genoopt er zich aan te wijden, zonder een juist inzicht in den toestand des lands te hebben en niet toegerust met die vastberadenheid, die onmisbaar is om in moeilijke omstandigheden te slagen, kon zijn regeeringsbeleid slechts van middelmatig gehalte zijn. En, ondanks zijn vroomheid en onkreukbare rechtschapenheid, als vreemdeling bij de Spanjaarden niet gewild, leverde zijn verblijf in het land «waar de citroenen bloeien» hem weinig rozen, maar rijkelijk doornen en distelen op.

Die kruisweg door het leven was niet voor hem ten einde, toen hij in 1522 den Spaanschen bodem verliet, om tot nog hooger waardigheid verheven te worden.

Den 1sten December 1521 was Paus Leo X, nog niet ten volle 44 jaren oud, op het onverwachts overleden. Kunst- en prachtlievend, als de leden van het edele geslacht der Medici, waartoe hij behoorde, was hij meer opgegaan in de dingen van het wereldsche en staatkundige leven, dan in de behartiging van de belangen van godsdienst en kerk, en liet den Kerkelijken Staat in groote verwarring en niet minder grooten geldnood achter. En erger nog, toen de keus van een nieuw opperhoofd der kerk aan de orde kwam, bleek het College van Kardinalen, meerendeels geheel verwereldlijkt, maar al te zeer een afspiegeling van de verdeeldheid, die in die dagen de Christenheid beroerde. Al aanstonds vormden zich, niet buiten den invloed van Duitschland en Frankrijk om, onder hen twee partijen, waarvan de eene zich voor Giulio de Medici, den lateren Paus Clemens VII, de andere voor Alexandro Farnese, die eenmaal Paulus III worden zou, verklaarde. Maar geen van beiden kon het, ook na herhaalde stemmingen, in het Conclave tot de vereischte meerderheid brengen en alle pogingen om tot een vergelijk te komen leden schipbreuk. In de elfde sessie deed daarom de Kar-

VI.
MAXIMILIANVS I. FRIDERICI IV FIL. NATVS XII APRIL. CIↃCCCCL.IX.
MARIA BELGII HEREDE DVCTA. ROM. REX. PATRE VITA FVNCTO IMPERATOR.
PHILIPPO FILIO CONCILIANS CONIVGEM IOANNAM. DOMVI SVA. INFERT
HISPANIARVM ET INDIARVM REGNA. OBIT PRID. ID. IANVARII CIↃIↃXIX.

KEIZER MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK

naar eene gravure

dinaal de Medici den voorslag iemand uit de niet aanwezige kardinalen te kiezen en, uitgenoodigd iemand te noemen, zeide hij op vrij luchthartigen toon: «welnu, neemt den Kardiaal van Tortosa, een eerwaardig man van 63 jaar, die algemeen voor een heilige wordt gehouden». In weinige oogenblikken was nu, vooral ook door toedoen van den Kardinaal Cajetanus, de zaak beslist en werd Adriaan Florisz. van Utrecht met groote meerderheid van stemmen tot Leo's opvolger gekozen.

Eerst toen de beslissing gevallen was, kwamen de Kardinalen recht tot bezinning van hetgeen zij gedaan hadden. Een vreemdeling, die in Rome geheel onbekend was, een Duitscher, een barbaar en geen Italiaan, zooals reeds sinds meer dan vier eeuwen gebruikelijk was, een leermeester van den Keizer, zou Paus zijn! Wat was men begonnen! Men stond over zich zelf verbaasd; de een weende, de ander schreeuwde, een derde vloekte van spijt, en het volk gaf, na de bekendmaking der keuze, zijn ongenoegen en wrevel luide te kennen. Aan heftige uitlatingen en hekelende spotverzen, waarin zoowel de kardinalen als de gekozene het moesten ontgelden, ontbrak het weldra niet. Men sprak zelfs het boosaardig vermoeden uit dat de nieuwe Paus niet naar Rome zou komen en het pauselijk hof, als eertijds naar Avignon, naar Spanje zou worden verplaatst, ja hechtte zelfs aan de deuren van het Vaticaan een strook papier met het opschrift: «Dit paleis is te huur!» Wat stond hun, zoo vroegen de frivole geestelijkheid en de door kwistige gaven verwende en verdorven pauselijke ambtenaren zich af, niet te wachten, als de nieuwe paus werkelijk zulk een streng en ascetisch man was, als hoedanig Kardinaal Cajetanus hem had geprezen?

Met niet minder verbolgenheid werd het bericht zijner verkiezing ontvangen aan het Fransche Hof. Frans I zag in den Kardinaal van Tortosa slechts een creatuur van Karel V, wat niet anders dan schadelijk kon zijn voor zijn invloed en gezag in Italië. Maar de keizerlijke partij juichte. Karel zelf schreef: «dat hij zich over de keuze nog meer verheugde, dan over zijn eigen verkiezing tot Keizer», en men verwachtte, dat de nieuwe Paus diens staatkundige belangen alleszins zou dienen. Allen echter, wien niet de staatkunde, maar het heil der Christenheid boven alles ter harte ging, zagen in de keuze van dezen vromen, godvruchtigen en reinen priester de hand Gods. «Er kon geen beter en heiliger Hoofd der kerk zijn of zelfs gewenscht worden», schreef een hunner.

Niet het minst verheugden zijne landgenooten zich over zijne verheffing op den pauselijken stoel. Te Utrecht hield men processies te zijner eer, waarbij zijn beeldtenis door de straten werd rondgedragen en de armen rijkelijk werden onthaald, «tot loff van God en de eer ende welvaert Mr. Aryaens». Magistraat en geestelijkheid zonden hem brieven van gelukwensching, vol dankbare vreugde over de onderscheiding, die zijn vaderstad te beurt was gevallen, en ook te Leuven en Goedereede werd de tijding van zijne verkiezing met luiden jubel gevierd.

Maar de benoemde zelf juichte niet mede.

Eerst den 9den Februari ontving Adriaan het officieele bericht zijner verheffing. Het maakte op hem veeleer den indruk van een zwaren last, die op zijn schouders werd gelegd, dan dat het hem met groote blijdschap vervulde. Hij had die hoogste kerkelijke waardigheid noch begeerd noch verwacht, en achtte zich voor zoo uiterst moeilijke taak kwalijk berekend. De groote verantwoor-

delijkheid, die bij den toenmaligen toestand der Kerk, daardoor op hem rusten zou, schrikte den nederigen en conscientieusen man in niet geringe mate af. «Als hij niet vreesde er God en de Kerk door te beleedigen», zoo schreef hij aan Koning Eduard VIII van Engeland, «dan zou hij zijne benoeming hebben afgewezen, maar in vertrouwen op God, wiens eer hij alleen beoogde, nam hij haar aan.» In dien zelfden geest richtte hij ook een schrijven aan zijn vriend Floris Oem van Wijngaarden, den Pensionaris van Dordrecht. En toen hij de benoeming had aanvaard, behield hij, geheel in overeenstemming met zijn bescheiden karakter, en in afwijking van het reeds eeuwen oude gebruik, zijn eigen voornaam. Hij wilde ook als paus geen andere zijn, dan hij tot dusver geweest was, Adriaan van Utrecht.

Het zou echter nog geruimen tijd duren, nadat hij zijn stadhouderschap had neergelegd en openlijk de pauselijke waardigheid had aanvaard, eer hij Spanje kon verlaten. 's Keizers op handen zijnde komst in Spanje moest worden afgewacht en op allerlei zaken van staatkundigen en kerkelijken aard vooraf orde worden gesteld. Daarbij werd zijn overtocht naar Italië tegengehouden, doordien Turksche zeeroovers de golf van Lyon onveilig maakten, en het hem niet raadzaam voorkwam zijn weg door Frankrijk of over Engeland en Duitschland te nemen. Beleefdelijk wees hij de uitnoodigingen van Frans I en Eduard VIII daartoe af, evenals hij een ontmoeting met Karel V, nadat deze in het Noorden van Spanje geland was, vermeed. Hij wilde zoowel tegenover den eenen als den anderen vrij man blijven en zelfs den schijn vermijden, dat hij zich bij de politiek van een hunner aansloot. Het duurde daardoor tot den 5den Augustus eer de uitgeruste vloot, die hem en zijn gevolg naar Rome zou brengen, te Tarragona in zee kon steken. De kust volgende en hier en daar aan land gaande, waar hij met groote eerbewijzen werd begroet, bereikte hij eindelijk den 28sten Augustus Ostia. Van hier begaf hij zich over land naar Rome en deed er op een muildier gezeten, onder een grooten toeloop van geestelijken en leeken, den volgenden dag zijn intrede. Aldaar door de Kardinalen ontvangen, deelde hij in zijn antwoord op de toespraak van den Kardinaal-bisschop van Ostia, Carvajal, al aanstonds in korte trekken zijn hervormingsprogram mede, waardoor hij paal en perk wilde stellen aan de verwereldlijking en zedelijke verdorvenheid, die onder de renaissance-pausen als welig onkruid op schromelijke wijze waren voortgewoekerd. Den 31sten Augustus had daarop de kroning met de gebruikelijke ceremoniën, maar ter wille van de heerschende pest zonder overdreven luister, in de St. Pieterskerk plaats.

Het was onder weinig gunstige omstandigheden, dat de nieuwe paus de teugels van het bestuur der Kerk in handen nam. De erfenis van Leo X was zoowel in stoffelijk als in geestelijk opzicht met zware schulden belast. Het mocht inderdaad een desolate boedel heeten, dien hij aan zijn opvolger had achter gelaten.

De pauselijke schatkist was leeg. De levenslustige zoon uit het geslacht der Medici, de man van de wereld, hartstochtelijk dweepend met de kunst, zich badende in al de weelde van een buitensporige hofhouding, en wiens leuze het was geweest: «laat ons het pausdom genieten», had al het mogelijke gedaan om zich altijd weer opnieuw geld te verschaffen. Alles wat verhandelbaar was, had hij te koop aangeboden ; kostbaarheden en kerksieraden aan woekeraars verpand ; verschillende nieuwe ambten en waardigheden geschapen en aan de meestbiedenden verkocht, en den aflaat-

handel tot een schrikbarende hoogte opgevoerd. Maar tegen de grenzelooze verkwisting was niets bestand geweest. Bij Leo's dood drukte een zware schuld op den Kerkelijken Staat.

Veel bedenkelijker nog was het zedelijk bederf, dat in alle kringen was doorgedrongen, ten gevolge van den frivolen en willekeurigen geest, die zoowel in stoffelijk als zedelijk opzicht van het Vaticaan was uitgegaan. In sterke mate heerschte het nepotisme bij het begeven van winstgevende ambten en beneficiën. Geen kardinaal schier, die niet in het bezit was van eenig bisdom met rijke inkomsten, zonder zich veel te bekommeren om de daaraan verbonden verplichtingen. Weelderige gastmalen, verfijnde feestgelagen, onbeschaamde overtredingen van de coelibaatsgelofte en honderd andere ergerlijke misbruiken meer waren aan de orde van den dag. Zedelijke ernst en plichtsgevoel hadden in allerlei kringen moeten wijken voor het klatergoud eener wufte beschaving, en oprecht geloovige Katholieken verzekeren ons, dat men schier voor niets meer hart had, dan voor het beruchte «Weib, Wein und Gesang».

Daarbij teisterde de pest, die geesel der middeleeuwen, de heilige stad bij Adriaan's komst en gedurende de eerste maanden van zijn verblijf in Rome. Zij verjoeg nagenoeg alle Kardinalen, waardoor de behandeling en afdoening der kerkelijke aangelegenheden als van zelf een tijd lang tot stilstand werd gedoemd en aan den nieuwen Paus de gelegenheid werd benomen zijn kardinalen te leeren kennen en door hen ingelicht te worden omtrent den geest en het karakter van Rome's bevolking.

Niet minder donker zag het er voor den nieuwen Paus uit buiten de grenzen van den Kerkelijken Staat. De godsdienstige beweging, door het optreden van Luther te weeg gebracht, had heinde en verre om zich heen gegrepen en duizenden in Duitschland en elders van de Moederkerk afvallig gemaakt. Het was gebleken, dat zij heel wat meer te beteekenen had dan een ellendige monnikentwist, waarvoor Leo X haar aanvankelijk had aangezien. Zij deed het Katholicisme op zijn grondzuilen schudden, en geen pauselijke banvloek, geen Rijksdag te Worms, geen keizerlijke vogelvrijverklaring van den man, die ten aanhoore van de machthebbenden in Staat en Kerk verklaard had, dat het niet raadzaam noch veilig was iets tegen het geweten te doen, niets had het ontstoken vuur kunnen blusschen, niets den vrede en de eenheid kunnen herstellen. Het gistte en kookte allerwege in de gemoederen der Christenheid en de Kerk had wellicht nooit voor een neteliger vraagstuk gestaan dan dit, hoe de «gescheurde rok van Christus weder te herstellen».

Het was de eenige moeilijkheid niet, die van buiten af kwam. Van uit het Oosten toch stak tegelijk een onweder op. De onversaagde legerscharen van Sultan Soliman I waren tegen de Christenheid ten strijde getrokken en drongen al verder voort. Reeds was Belgrado, het krachtige bolwerk tegenover de Turksche heerschappij, in Augustus 1521 in handen van den veroveraar gevallen en zag Hongarije zich door een inval bedreigd, waartegen het zonder hulp niet bestand zou zijn. Maar vooral liep het eiland Rhodus, de zetel der dappere Johanniter-ridders, gevaar voor de Christenheid verloren te gaan, sinds Soliman hen den 1sten Juni 1522 den oorlog had verklaard en met een geduchte vloot en talrijk leger den strijd had aangebonden. En mochten ook daar de wapenen van den Sultan de overhand behouden en Rhodus tot de overgave worden gedwongen, dan lag de weg naar Italië voor hem open.

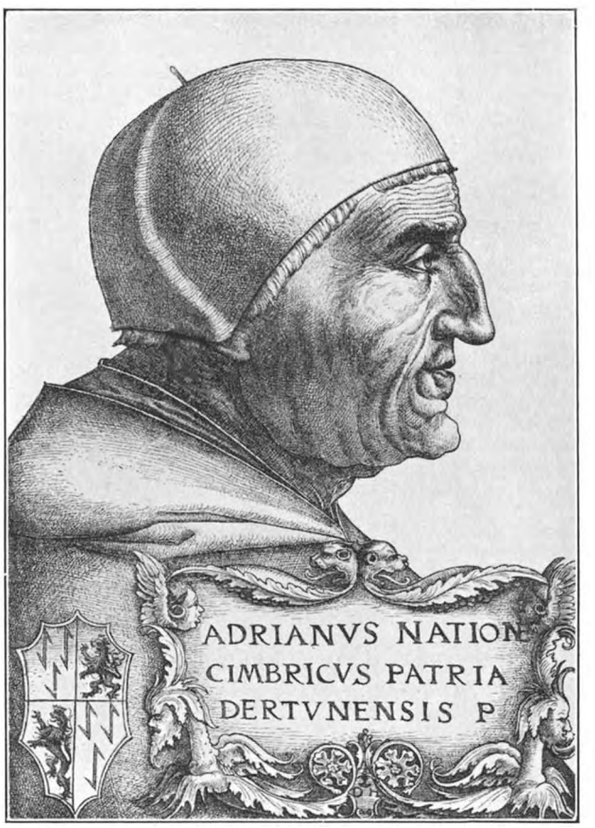

PAUS ADRIAAN VI

naar eene gravure van Daniël Hopfer

Ongelukkig waren ook de Christelijke vorsten met elkander in een hevigen strijd gewikkeld. Karel V, bijgestaan door Hendrik VIII, kampte met Frans I om het behoud van het staatkundig overwicht in Italië, terwijl bovendien de hertogen van Ferrara en Urbino en andere kleine Italiaansche vorsten het juk, hen door Leo X opgelegd, na diens dood aanstonds afgeschud en zich weder van hun vroeger gebied hadden meester gemaakt.

Alles werkte alzoo samen om de omstandigheden, waaronder Adriaan den pauselijken zetel beklom, zoo ongunstig en moeilijk mogelijk te maken. Van alle zijden zag het er even donker uit. Er hoorde moed, maar vooral godsvertrouwen toe, om den zwaren last van het Pausdom op de schouders te nemen en het scheepje van Petrus door de onstuimige golven naar de veilige haven te sturen.

Aan dien moed en dat godsvertrouwen ontbrak het den drieënzestigjarigen paus evenwel niet, toen hij de hand sloeg aan het hervormingsplan, waaraan de Kerk zoo dringend behoefte had en waarvoor hem reeds door de Kardinalen Schinner en Campegio de gegevens naar Spanje waren opgezonden. Het bleek weldra van welken aard en strekking deze waren. Reeds dadelijk in het eerste consistorie, dat Paus Adriaan den 1sten September hield, deelde hij de kardinalen mede, dat het zijn ernstige wil was de schromelijke misstanden in de Kerk weg te nemen. «In de heele Christenheid», zeide hij «sprak men er van, hoe erg het daarmede te Rome was gesteld. Zelfs in de paleizen der kardinalen was het kwaad doorgedrongen.» Hij riep hen daarom op om alle verdorven elementen uit hunne omgeving te verwijderen. Het moest met het wuft en weelderig leven van wie aan het pauselijk Hof verbonden waren, uit zijn. En dat waren geen ijdele woorden. De Kardinaal Cibo, die een ongebonden en zedeloos leven leidde, ondervond het, doordien de Paus hem niet ter audiëntie wilde ontvangen. Tal van onnutte, overbodige en nietsdoende ambtenaren werden gaandeweg ontslagen. Allerlei gunstbewijzen en officiën, door Leo X verleend, werden teruggenomen, en niemand zou voortaan meer dan één beneficium ontvangen. Met het nepotisme werd gebroken, en bloedverwanten van den Paus, naar Rome gekomen in de hoop van ruimschoots bedacht te worden, zagen zich daarin deerlijk bedrogen. Bij de aanstelling tot eenig kerkelijk ambt werd zonder aanzien des persoons, alleen gevraagd naar dezulken, die door leeftijd, karakter en geleerdheid de meest geschikten waren. Evenzoo werden er maatregelen genomen tegen het misbruik, dat ten aanzien der aflaten plaats had, en tot bestrijding van de openbare zedeloosheid in Rome. Allen die iets te hunnen laste hadden, de meest invloedrijke kardinaal zoo goed als de minste geestelijke of beambte, ondervonden dezelfde strenge bejegening. Door een hoogst eenvoudige leefwijze, de stipste naleving zijner godsdienstplichten en een onvermoeide werkzaamheid, gaf de Paus zelf het voorbeeld van een vromen priester, die zich zelven hooge eischen stelde en zijn omgeving wilde opheffen uit het moeras van wuftheid en wereldzin, waarin zij onder de renaissance-pausen al dieper was gezonken. Er was geen grooter contrast denkbaar dan tusschen hem en den pracht- en genotlievenden Leo X.

Adriaan's krachtig en beslist optreden tot hervorming der Kerk in al hare leden, baarde echter overal groot opzien en ontstemming. Met niet geringen schrik begreep men, dat de dagen geteld waren van dat dolce far niente, waartoe velen door de verkwistende mildheid van zijn voorganger in staat waren gesteld. Hon-

PAUS ADRIAAN VI

Kopergravure van J. Houbraken naar de schilderij van J. Wandelaar.

derden zagen zich met het verlies hunner ambten en inkomsten bedreigd, en tegenover de weinigen, die 's Pausen ernstige hervormingspogingen toejuichten, was de overgroote meerderheid daarover ten zeerste gebelgd en regende het klachten over zijn overdreven gestrengheid. Zijn groote spaarzaamheid werd aan benepen schrielheid en gierigheid toegeschreven, niet bedenkende dat verstandig overleg, bij den berooiden staat der geldmiddelen, hem daartoe noopte. Men verweet hem, dat hij niet dweepte met de antieke kunst en bij de aanschouwing van de schoone groep van Laokoon droogweg zeide: «het zijn toch maar heidensche godenbeelden», en nam het euvel op, dat de dikwijls geestige, maar ook veelszins wufte schrijvers en dichters uit de school van het Italiaansche Humanisme met geen gunstbewijzen meer werden verwaardigd. Maar men zag voorbij, dat een diep religieuse natuur als de zijne, nog niet van kunstzin ontbloot is, als zij reageert tegenover een kunstoverschatting, die wanen doet, dat wie kunst en wetenschap bezit, ook godsdienst heeft, of dien zelfs wel meent te kunnen missen. Het was de levenslustige Italianen almede een steen des aanstoots, dat Paus Adriaan de man niet was, om zich te plooien naar de eischen der alledaagsche conversatie met haar weinig beduidende gesprekken, maar de stille geleerde bleef, die de eenzaamheid van de studeerkamer lief had en spaarzaam was in woorden en, wie hem om gunstbewijzen vroegen, veeltijds ten antwoord gaf: «wij zullen zien», waarom men hem spottend: «Videbimus» noemde. Bracht de pest, die tot het midden van December te Rome heerschte, van zelf stilstand mede in de behandeling der kerkelijke aangelegendheden, terwijl de paus zijn raadslieden weinig leerde kennen, daar de meeste kardinalen de stad ontvlucht waren, ook dit bemoeilijkte en benadeelde zijn positie. Maar bovendien zag men het met leede oogen aan, dat zijn landgenooten Willem van Enckevoirt en Willem van Heeze, de Duitschers Johan Ingewinkel en Johan Winkler, en enkele Spanjaarden, als Blasius Ortiz, zijn grootste vertrouwen bezaten en gewichtige ambten bij de pauselijke kanselarij bekleedden. Dit alles maakte hem impopulair, ja zelfs bij velen gehaat. Een der hofbeambten, die een deel zijner inkomsten, verbonden aan een onder Leo X gekochte beneficie, had moeten afstaan, beproefde uit dien hoofde den 25sten Februari 1523 den paus te vermoorden, maar werd daarin door de waakzaamheid van Kardinaal Campegio gelukkig nog in tijds verhinderd.

Niettemin liet hij zich door de vele moeilijkheden, waarmee hij te kampen had, niet ontmoedigen. Geen miskenning, geen lijdelijk verzet, geen geheime tegenwerking schrikten hem af. Ernstig bleef hij arbeiden aan hetgeen hij, naar plicht en geweten, raadzaam achtte voor het heil der Kerk. In verloop van tijd zag hij nochtans in, dat hij, om zijn doel te bereiken, meer voeling moest houden met de welgezinde Italiaansche kardinalen en hoogere geestelijken. Hij riep daarom den krachtigen Kardinaal Caraffa aan zijn hof, toen hij besloten had ook tegen de godslasteraars en spotters, de aan simonie schuldigen en woekeraars, de Spaansche Maranen (in naam Christen geworden Joden) en verleiders der jeugd op te treden. Het heeft hem evenwel niet mogen baten. Een hoog ideëele persoonlijkheid als hij, die anderen beoordeelt naar zich zelf en hun dezelfde eischen stelt, loopt in een gebrekkige menschenwereld vol alledaagsche zelfzucht, gevaar zijn werk schipbreuk te zien lijden. En aan deze klip is Paus Adriaan niet ontkomen. Gedurige teleurstellingen maakten hem

wantrouwend, soms zelf onvriendelijk en hard, zonder daarbij te onderscheiden tusschen de slechtste, de minder goede en de deugdelijke elementen in zijn omgeving. Het leidde er hem toe alle geestelijke aangelegenheden, ook de minder belangrijke, zelf te willen behandelen, zoodat de afdoening van zaken veelal uiterst langzaam geschiedde. Zijn impopulariteit werd er nog grooter door. In bijtende satyren gaf de ontevredenheid zich lucht en zocht hem belachelijk te maken. En zulk een spot is als de Lernaeïsche slang, met haar steeds weer aangroeiende koppen. Daar tegenover stond de Paus machteloos. Vreemdeling in het land waarvan hij de taal niet verstond, omgeven door een hem grootendeels vreemde omgeving, kon hij zich in Rome niet tehuis gevoelen. Hij was als een roepende in de woestijn. Ook bij een langer pontificaat, zou hij zijn levensdoel kwalijk bereikt hebben. Daartoe was de macht der ingewortelde misstanden en gebreken te groot. Wat in meerdere menschenleeftijden achtereen was bedorven en gezondigd, kon slechts door een langdurige, onafgebrokene werkzaamheid worden verbeterd. Adriaan VI heeft het bijwijlen zelf gevoeld, dat zijn taak stukwerk moest blijven en zag zich nu en dan genoopt de kerkelijke wetten minder streng toe te passen. Met een smartelijk gevoel van onmacht, zeide hij meer dan eens: «Hoeveel komt het dáárop aan, in welk een tijd de werkzaamheid van een mensch valt.» En op een anderen tijd sprak hij tot zijn vertrouwden vriend van Heeze: «Dirk, hoeveel beter ware het, als wij nog rustig in Leuven woonden!» Alleen zijn plichtsbesef hield hem in zulke verdrietige oogenblikken staande. Het is zijn roem dat hij in zijn hervormingswerk volhardde tot het einde. Wie daarom slechts naar de uitkomst vraagt, zal hem nooit recht laten weervaren. Niet in wat hij bereikte, maar in datgene waarnaar hij streefde, ligt zijn beteekenis. Het blijft zijn duurzame verdienste, dat hij de hand aan den ploeg heeft geslagen om het welige onkruid op den kerkelijken akker uit te roeien. En in dit opzicht is zijn arbeid voor de toekomst niet geheel onvruchtbaar geweest.

Toen Paus Adriaan de hand sloeg aan de verbetering der groote en ergerlijke misstanden, was het hem om nog iets meer te doen, dan om dien smaad der Kerk weg te nemen. Hij zag volkomen terecht in, dat deze droeve toestanden in niet geringe mate mede aanleiding waren geworden tot den sterken afval van het Katholieke geloof, waartoe Luthers optreden den stoot had gegeven, en hij hoopte dat deze tot staan gebracht en de eenheid in de Kerk hersteld zou worden, als de ergernis werd weggenomen. Evenwel zich ten volle bewust, dat zulk eene hervorming veel tijd zou vereischen en de afval van Rome zich inmiddels al verder zou uitbreiden, achtte hij het raadzaam een beroep te doen op de medewerking van de Duitsche vorsten tot stuiting van het kwaad. Daarom zond hij den bisschop van Teramo, Chieregati, met een brief naar den Rijksdag, die te Neurenberg was bijeen geroepen en aldaar den 17den November 1522 werd geopend.

Het was een merkwaardig stuk, dat de pauselijke afgezant in opdracht had aan de vergaderde vorsten en edelen voor te leggen, ten einde hen op te wekken tot een kruistocht tegen de voortdringende Turken en tot de uitvoering van het tegen Luther gerichte edict van den Rijksdag van Worms, opdat de afvallige monnik alzoo vernietigd en de door hem veroorzaakte beweging den kop zou worden ingedrukt. De Paus sprak in dat schrijven er zijn teleurstelling over uit, dat het altijd aan Rome zoo trouwe Duitsche

volk dien vermetelen scheurmaker thans toejuichte en vorsten en edelen hem bescherming verleenden. Hij wees er op hoe het spook der revolutie zich dreigend aan den horizont vertoonde, en riep de vorsten op om eendrachtig het oog te slaan op dien dubbelen brand en gepaste middelen te beramen om dezen ten spoedigste te blusschen. Ook tot Frederik den Wijze, Luthers landsvorst en beschermer, richtte hij afzonderlijk een soortgelijken brief. Maar merkwaardiger nog was de instructie, die Chieregati medekreeg en aan den Rijksdag had voor te lezen. Niet zoozeer omdat daarin de redenen werden ontvouwd, waarom de vorsten zich met alle macht tegen den voortgang der nieuwe beweging moesten verzetten; evenmin, omdat het goddelijk gezag der Kerk er krachtig in werd gehandhaafd en Luther diensvolgens het recht ontzegd werd de geloofswaarheid aan zijn rede en geweten te toetsen, maar zich eenvoudig had neer te leggen bij de uitspraken der heilige vaders en der Conciliën; maar merkwaardig vooral om de openlijke erkenning der grove gebreken, die aan de Kerk kleefden. «Wij weten», heette het in die instructie «dat zich bij dezen Heiligen stoel reeds sinds vele jaren veel afschuwwekkends heeft voorgedaan; dat de misbruiken in geestelijke aangelegenheden en de overtredingen van geboden overgroot zijn, ja, dat alles op het ergst is ten onderste boven gekeerd. Het is daarom geen wonder dat de krankheid zich van het hoofd tot de leden, van de pausen tot de prelaten heeft overgeplant. Wij allen, prelaten en geestelijken, zijn van den rechten weg afgeweken en sinds lang was er geen enkele, die deed wat goed was. Daarom moeten wij Gode de eere geven en ons voor Hem verootmoedigen. En ieder onzer heeft zich af te vragen waarom hij gevallen is, en liever zichzelven te vonnissen, dan dat hij door God, ten dage zijns toorns, gericht worde. Daarom zult gij uit onzen naam beloven, dat wij al ons best zullen doen, om eerst het Roomsche Hof, waarvan wellicht al dit kwaad zijn begin heeft genomen, te verbeteren; dan zal ook van hier uit de genezing beginnen. Dit te volbrengen rekenen wij te meer onze plicht, daar de gansche wereld zulk een hervorming wenscht. Niemand verwondere zich echter, dat wij niet met éénen slag alle misbruiken uit den weg ruimen; de ziekte is daartoe te diep ingeworteld; stap voor stap moet worden voortgegaan en eerst het meest gevaarlijke kwaad worden afgewend, om niet door een overhaaste hervorming alles in nog grooter verwarring te brengen.»

Zelden of nooit werd zulk een openhartige taal van den puselijken zetel gesproken. Het getuigde van een zeldzamen moed, om zoo eerlijk en onbevangen voor de grove gebreken der Kerk uit te komen; een waar heldenstuk was het, dat eerbied en bewondering afdwingt. Maar te Rome waren de prelaten ten hoogste verontwaardigd over deze handelwijze van den Paus. Zij kon slechts dienen, meende men, om Rome nog gehater te maken in het oog van Luthers medestanders en koren zijn op den molen van den vermetelen monnik. Men bedacht niet, dat niet de erkenning van het kwaad onteerend is, maar het kwaad zelf. Maar, hoewel hij ten volle vasthield aan het gezag der Kerk in zaken des geloofs, had Adriaan VI een hoogere opvatting van het pausdom, dan zijn naaste voorgangers. Geen wereldsch vorst wilde hij zijn, die door de kunstgrepen eener zelfzuchtige staatkunde wil heerschen over de wereld, maar voor alles een zieleherder, die zijn priestergewaad rein hield van alle wereldsch gedoe en daarom de wonde plek niet mocht verheelen, waaraan de Kerk bloedde. En daarin ligt de sleutel ter verklaring van zijn

ernstig, goed gemeend en openhartig schrijven aan den Rijksdag. Wat hem door zijn omgeving als een hoogst onstaatkundige daad werd aangerekend, maakte veeleer voor een goed deel zijn roem uit. Ook van de zijde der Hervormingsgezinden werden 's Pausen bedoelingen miskend. Zulk een ongehoorde openhartigheid wekte achterdocht. Reeds te dikwijls had men van een hervorming der Kerk in hoofd en leden gewaagd, maar zich met ijdele beloften zien afgescheept, om geen wantrouwen te koesteren. Bovendien was de volksconscientie alom te zeer wakker geschud, om zich tevreden te kunnen stellen met de afschaffing van kerkelijke misbruiken, en niet ook het recht op vrijheid van geweten voor zich op te eischen. Geen wonder dat het antwoord van den Rijksdag, waarin de oppositiegeest zich duidelijk afspiegelde en velerlei tegeneischen waren gesteld, weinig bevredigend was. Wat Chieregati daartegen in het midden bracht, maakte den indruk, dat goed en kwaad geheel naar de belangen der Roomsche Curie werden afgemeten, maar de behoeften van Duitschland daarbij uit het oog waren verloren. De Rijksdag besloot diensvolgens den Paus zonder eenige terughouding den staat van zaken in Duitschland bloot te leggen en zijn eischen wederkeerig te formuleeren. Maar zijn afgezant, genoegzaam ingelicht omtrent de heerschende stemming, wachtte dit document, dat onder den naam van de «Centum gravamina», d. i. de Honderd bezwaren, bekend is geworden, niet af, en keerde den 16den Februari 1523 plotseling naar Rome terug. Hij had ingezien, dat de Paus van den Duitschen Rijksdag weinig steun had te wachten.

Dr. MARTIN LUTHER
naar een portret door Lucas Cranach

Ook Erasmus heeft Paus Adriaan bitter teleurgesteld. Hij scheen hem de rechte man toe om door zijn geleerdheid Luther's leer met goed gevolg te weerleggen, en velen die,

naar hij meende, 't meest door haar nieuwheid waren bekoord, weer tot de Kerk terug te brengen. Een brief van Erasmus, waarin deze zijn vroegeren leermeester te Leuven gelukwenschte met diens verheffing op den pauselijken zetel, hem zijn uitgave van «Arnobius» opdroeg en zich trachtte schoon te wasschen van de verdenking van met Luther te heulen, gaf den Paus aanleiding om zich den 1sten December 1522 met een schrijven tot Erasmus te richten, waarin hij hem aanspoorde zijn welsprekendheid en zeldzame geleerdheid tot bestrijding der ketterij aan te wenden. «Nooit kon hij de Kerk grooter dienst bewijzen en zich van alle verdenking van onrechtzinnigheid beter ontdoen,» schreef de Paus, «dan door zijn gelukkige pen te scherpen tegen Luther en de zijnen». «Sta op Erasmus», riep hij hem toe, «gord u aan voor de zaak van God en gebruik de gaven van uw grooten geest tot Zijn eer». Hij noodigde Erasmus tevens uit om, wanneer de winter voorbij en de pest over was, naar Rome te komen, waar alles voor die taak ter zijner beschikking zou zijn. Vóór Erasmus dit schrijven ontving, had hij den 22sten December 1522 nog een tweeden brief aan Paus Adriaan gezonden, waarin hij schreef, dat hij hem een afdoend middel, maar geen maatregelen van geweld, aan de hand wilde doen, om het kwaad voor goed te genezen. De Paus herhaalde nu in een brief van 23 Januari 1523 met aandrang zijne uitnoodiging om naar Rome te komen en verklaarde gaarne het middel te willen leeren kennen, waarvan Erasmus gewaagd had ; niet «omdat zijn persoon wellicht eenig gevaar mocht loopen, maar opdat zooveel duizenden zielen niet op den weg des verderfs gevoerd mochten worden door de hoop op een Evangelische vrijheid, die inderdaad een duivelsche slavernij zou blijken te zijn». En nu volgde een schrijven van Erasmus, dat slechts ten deele bewaard is, maar waarin hij berichtte niet naar Rome te kunnen komen. «Een lastige kwaal bindt mij aan mijn kamer», schrijft hij. «Ik ben ook niet de man van zooveel invloed, als gij mij toekent. Mijne geleerdheid is verre beneden het middelmatige. Het is in Duitschland niet alleen, dat de hartstocht is opgewekt, en het is niet te gelooven hoe hardnekkig de aanhangers van Luther zijn. Bovendien als ik naar Rome kwam, zou ik te ver van 't tooneel van den strijd verwijderd zijn en men zou lichtelijk zeggen, dat ik voor mijn diensten betaald werd». Vervolgens wijst hij er op «dat het kwaad te grooten omvang heeft, dan dat het door snijden of branden ware te genezen ; geweld is allerminst raadzaam, maar veeleer vergiffenis en amnestie, en er worde hoop gegeven op verbetering van datgene, waarover niet ten onrechte wordt geklaagd, wat zonder schade voor de vroomheid kan geschieden. Ook op de vrijmaking van de gewetens der menschen zal men bedacht moeten zijn. Laten er daarom uit elk land mannen gekozen worden, die onbesproken, ernstig, gematigd en vrij van alle hartstocht zijn, om de bronnen van het kwaad goed te leeren kennen.» Hier breekt, jammer genoeg, Erasmus' schrijven af, en van het afdoende geneesmiddel, waarvan hij gewaagd had, vernemen wij niets. Maar men kent het karakter van de reformatie der kerk, die hem voor den geest stond, genoegzaam om zijn bedoelingen te raden. Zeker, Erasmus was niet van het hout, waarvan men martelaren maakt. Een leeuwenhart heeft hij niet gehad. Maar louter uitvluchten van een vreesachtige, die een vriend der wereld wil zijn, durven wij toch de redenen niet te noemen, waarom hij niet naar Rome wilde komen en weigerde de pen tegen Luther op

ERASMUS
Gravure van C. Barth naar de schilderij van Albrecht Dürer

te nemen. Ook Erasmus wilde een hervorming der kerk, maar niet die van Luther, waarvan de grondslag was de vrijheid van het geweten, ontslagen van alle uiterlijk gezag van menschen, en evenmin die van Paus Adriaan, die de wegneming van kerkelijke en zedelijke misbruiken beoogde, maar in zaken des geloofs het gezag der Kerk ten volle handhaafde. Voor Erasmus was het ideaal een redelijke godsdienst, als de van zelf rijpende vrucht van meer verlichting en beschaving, met behoud van het pauselijk oppergezag in alle aangelegenheden van het kerkelijk bestuur. De Paus een monarch, maar niet voor alles een zieleherder, een medewerker van der menschen blijdschap en vrede, maar geen heerschappij voerend over hun geloof, het is geen wonder dat Adriaan VI van dit Erasmiaansch ideaal niet wilde weten, en blijkbaar van zijn zoogenaamd afdoend geneesmiddel niet gediend is geweest. Een antwoord op het uitvoerig schrijven van Erasmus bleef althans achterwege. De Paus meende het te goed en te ernstig, met wat hij tot heil der kerk en tot zegen der menschheid achtte te zijn, om na Erasmus schrijven nog iets van hem te verwachten.

Behalve de wegneming der kerkelijke misbruiken en de bestrijding der Luthersche ketterij, stelde Paus Adriaan zich ook ten doel den vrede te herstellen tusschen de met elkander in oorlog zijnde Christenvorsten. Reeds in het begin van zijn pontificaat drong hij er bij Karel V, Hendrik VIII en Frans I op aan onderling vrede te maken of althans een wapenstilstand te sluiten, ten einde gezamentlijk het gevaar af te weren, dat de Christenheid bedreigde van de zijde van Sultan Soliman II, die Belgrado reeds had vermeesterd en het beleg voor Rhodus had geslagen. Maar allerlei hinderpalen zag hij zich daarbij in den weg gelegd. Aan beloften ontbrak het niet. Maar de Keizer was er blijkbaar meer op uit de Fransche legers uit Lombardije terug te dringen en zocht daartoe den Paus, die zich tegenover de oorlogvoerende monarchen stipt onzijdig hield, op zijne zijde te brengen. En Frans I toonde zich weinig geneigd het oor te leenen aan 's Pausen drangbeden, omdat hij hem nog altijd beschouwde als de van Karel V afhankelijke, voormalige leermeester en regent van Spanje. Toen de Paus in het begin van Februari 1523 zekerheid had, dat Rhodus na de heldhaftigste verdediging, den 21sten December te voren was gevallen, richtte hij andermaal een schrijven aan den Keizer en de Koningen van Frankrijk, Engeland en Portugal, waarin hij hen ernstig op hun plicht wees om voor de bedreigde Christenheid op te komen en daartoe onderling vrede te sluiten. Maar er kwam wederom niets van. Wel verklaarden de partijen zich bereid aan 's Pausen verlangen gehoor te geven, maar de Keizer stelde daarbij voorwaarden, waaraan onmogelijk was te voldoen en waaruit genoegzaam bleek hoe weinig ernstig hij aan vrede met Frans I dacht. Hij wilde toch den Paus bewegen tot een drievoudig verbond met hem en den Engelschen koning, dat tegen Frankrijk gericht zou zijn. En een onverwachte omstandigheid kwam den Keizer te hulp om dit doel te bereiken. De Kardinaal Soderini toch werd van geheime verstandhouding met Frans I overtuigd. Een onderschepte brief bracht aan het licht, dat Soderini den Franschen koning aanried zijn troepen naar Sicilië te zenden en er de oproervaan op te steken, ten einde den Keizer te nopen zijn leger uit Boven-Italië terug te roepen. Die brief behelsde tevens een waarschuwing om den Paus niet geheel te vertrouwen, daar hij met hart en ziel den Keizer was toege-

daan. De Paus was over Soderini's gedrag ten hoogste verontwaardigd en gaf, schoon nog vasthoudende aan de hoop op een algemeenen vrede onder de Christenvolken, aan den gemeenschappelijken aandrang van den met hem bevrienden onderkoning van Napels, Lanoy, Kardinaal de Medici en 's Keizers gezant Suessa, eindelijk toe. Zoo kwam een drievoudig verbond tusschen hem, den Keizer en den Engelschen koning den 3den Augustus 1523 tot stand. Ook de Aartshertog Ferdinand van Oostenrijk, hertog Francesco Sforza van Milaan en de steden Florence, Genua, Siena en Lucca sloten zich daarbij aan, en verbonden zich een leger op de been te brengen om in Lombardije de Franschen af te weren. De Keizerlijke politiek had alzoo gezegepraald. In gansch Italië vond de getroffen overeenkomst grooten bijval en prees men den Paus om zijn verstandig besluit, en reeds den 5den Augustus werd het verbond in de Santa Maria Maggiore door hem plechtig afgekondigd.

KEIZER KAREL V

Naar eene gravure van Bartel Beham.

Het was hem bij die gelegenheid reeds aan te zien, dat de velerlei gemoedsbewegingen, waaraan hij door de gebeurtenissen van den laatsten tijd blootgesteld was geweest, hem sterk hadden aangegrepen. Hij had den zoo vurig door hem gewenschten vrede tusschen de Christenvorsten niet tot stand kunnen brengen. Uiterst pijnlijk was hij getroffen door het verraderlijk gedrag van Kardinaal Soderini, en tegen wil en dank had hij zich genoopt gezien om zijn standpunt van boven de partijen te staan, prijs te geven en de zijde van den Keizer te kiezen. Diepe rimpels verrieden den gemoedstoestand waarin hij verkeerde. Ook de vrij lange rit naar de Santa Maria Maggiore onder een glociende Augustuszon, oefende een nadeeligen en afmattenden invloed op zijn gestel uit. In de gedrukte stemming van een man, die het doel van zijn edel streven niet had kunnen bereiken, keerde hij in het Vaticaan terug, waar hij weldra op het ziekbed werd geworpen. Langzaam herstelde hij weder en scheen het dat zijn taai gestel de overhand zou behouden, al duurde de zwakte voort. Maar in de eerste dagen van September verergerde zijn toestand en verheelde hij zich niet dat zijn einde nabij scheen. Den 10den dier maand riep hij de kardinalen in zijn ziekekamer tot een Consistorie bijeen, waarin hij met hun toestemming zijn vertrouwden vriend Willem van Enckevoirt tot kardinaal

benoemde, en twee dagen later toen de koorts weer heviger was geworden, maakte hij in hun tegenwoordigheid zijn testament. Ook nu, wars van alle nepotisme, wees hij aan zijn familie alleen die goederen toe, die hij uit Spanje had medegebracht, maar niets van hetgeen hij als Paus had verworven. Zijn bezittingen te Leuven en Utrecht moest Enckevoirt tot vrome doeleinden aanwenden en zijn huis te Leuven bestemde hij tot een verblijf voor arme studenten, dat hij rijkelijk begiftigde. Voor zichzelf wenschte hij geen praalgraf en voor zijn uitvaart wilde hij niet meer dan 25 dukaten besteed hebben. Den 14den September 's namiddags om 2 uur, ontsliep hij vreedzaam en vroom, ruim 64 jaren oud.

De snelle verandering, die zijn lijk onderging, deed aan vergiftiging denken ; een niet onbegrijpelijk vermoeden, waar de Franschgezinde en aan alle reformatie vijandige partij hem nog in den dood met haar haat bleef vervolgen. Men schold hem toch voor een ezel, een wolf, een harpij, en noemde zijn geneesheer een «Bevrijder des Vaderlands». Maar het sectie-onderzoek van zijn lijk, dat trouwens bij den toenmaligen stand der medische wetenschap slechts gebrekkig kon zijn, leverde voor het vermoeden van vergiftiging geen bewijs op. Het blijft daarom een onopgeloste vraag, of hij al dan niet zijn natuurlijken dood is gestorven.

Voorloopig werd zijn lijk in de Andreaskapel van de St. Pieter, tusschen Pius II en Pius III bijgezet. Het grafschrift luidde : «Hier ligt Adriaan VI, die het als het grootste ongeluk aanmerkte dat hij moest regeeren». Eerst tien jaar later kreeg hij door de zorg van zijn dankbaren vriend Kardinaal Enckevoirt een blijvende grafstede in de Nederlandsch-Duitsche nationale kerk van Santa Maria dell' Anima. Op een rijk versierde sarkophaag aan de rechterzijde van het koor, ligt het levensgroote beeld van den doode in vol ornaat. Als in den slaap, na ingespannen arbeid, ondersteunt hij met de linkerhand de drievoudige kroon, die op zijn hoofd rust en hem te zwaar was geworden. Aangrijpende ernst en diepe bekommering teekenen zich op zijn diepgegroefd gelaat af. Aan de onderzijde van de sarkophaag bevindt zich een fijn gebeiteld relief, Adriaan's intocht in Rome voorstellende, en daar boven staan de zwaarmoedige woorden, eens door hem gesproken, te lezen : «O hoezeer komt het toch daarop aan, in wat tijd het levenswerk ook van den uitnemendsten mensch valt !»

Geen grafschrift, dat beter het werk kan vertolken van den veel miskenden man, wiens brekend oog de eenheid der kerk en tegelijk die van het Duitsche vaderland zag verscheuren. Het levert de beste verklaring voor zijn leven en zijn kortstondig bestuur, waarin zich de tegenspoeden, de teleurstellingen en de mislukking in een onafgebroken reeks opeen pakten.

Het is Paus Adriaan niet vergund geweest het ideaal, waarnaar hij moedig, volhardend, belangeloos en met de reinste bedoelingen streefde, te bereiken. Schoon het model van een vroom en ernstig priester, hebben zelfzucht en wereldzin al de fiolen van smaadheid en verbittering over hem uitgestort. De jammerlijke toestanden in kerk en staat hebben zijn werk schipbreuk doen lijden en zijn ziel smartvol doorwond. In den vollen zin des woords is hij het «brandoffer van Rome's hoon» en de «mártelaar van zijn tijd» geworden.

Dat hij als vreemdeling te Rome gekomen en reeds daarom veroordeeld en verguisd, misschien te weinig toenadering heeft gezocht tot zijn Italiaansche omgeving, is niet

te ontkennen ; dat hij den dieperen ondergrond van de godsdienstige beweging in Duitschland niet heeft gepeild en verstaan, laat zich niet ontveinzen ; en dat hij meer zieleherder, dan staatsman en diplomaat heeft willen zijn, het is niet tegen te spreken. Maar het is het gevolg geweest van de hooge en heilige opvatting, die hij als opperhoofd der Kerk had van zijn levensroeping, waarbij hij niét allereerst rekende met menschen, maar met God en diens eer. Daarin ligt zijn kracht en zijn zwakheid. Overal toch waar een edele geest zijn hooge gedachten uitspreekt en zijn beginselen en idealen in daden wil omzetten, vindt hij een zelfzuchtige en kleinzielige wereld tegenover zich en rijst een kruis voor hem op. Het leven van dezulken is een tragedie. En ook het leven van Paus Adriaan is dat geweest. Maar de man, die den vrede der Christenheid, de afwering van het Muzelmansch gevaar en de hervorming der Kerk in zijn banier had geschreven, die alleen de zaak Gods wilde dienen, die niets voor zich zelf zocht en moedig tegen den stroom der verdorvenheid inging, verdient in eere gehouden te worden als een der edelste mannen, die op den stoel van Rome hebben gezeteld. Dat kunnen, ook met behoud van hun godsdienstig standpunt, zoowel Protestanten als Katholieken erkennen, voor wie de vroomheid des harten en het leven voor God het allerhoogste zijn.

POPULAIR WETENSCHAPPELIJK NEDERLAND

Deze uitgave verschijnt in deeltjes van ongeveer 2 vel en wordt rijk geïllustreerd.

De serie zal werken bevatten op allerlei gebied, als: geschiedenis, kunst, literatuur, muziek, handel, industrie, wetenschappen, volksleven enz. van de hand der meest bevoegde schrijvers. De deeltjes volgen elkaar in bonte rij snel op, en vormen elk voor zich complete studies in populairen toon geschreven.

Aan de technische uitvoering der deeltjes wordt de meest mogelijke zorg besteed, terwijl de keurige verluchting door middel van goed uitgevoerde illustraties, welke steeds naar de beste origineelen zullen worden vervaardigd, den lezer zeker welkom zullen zijn.

Verder zullen de onderwerpen zoo gekozen worden, dat het *Nederlandsche karakter* der uitgave sterk uitkomt, gelijk dan ook de geheele onderneming bedoeld is als eene poging, door degelijke en goedkoope literatuur een uitgebreiden kring van lezers te wijzen op het grootsch verleden van ons land en ons volk, en aan een zoo breed mogelijken kring onzer natie die algemeene wetenschappelijke ontwikkeling, zij het op populaire wijze, te brengen, waaraan onze tijd zoo dringend behoefte heeft.

ELECTRISCHE DRUKKERIJ
IPENBUUR & VAN SELDAM
G. LODIJERSSTRAAT 42
AMSTERDAM